

П W

16

РАДЯНСЬКА ШКОЛА

7

1 9 5 8

в усьому. Добір методів і форм навчальної роботи в руках таких майстрів педагогічної справи, як М. В. Чудан, є ефективним засобом забезпечення міцних знань учнів, розвитку їх добрих якостей.

Зрозуміло, що в одній статті немає можливості схарактеризувати всю багатогранність майстерності вчителя на уроці. Та можна сказати з певністю: основними передумова-

ми опанування педагогічною майстерністю є комуністичний світогляд, що освітлює вчителю перспективу, мету його роботи; досконале знання свого предмета й методики його викладання і глибоке, любовне проникнення в душевний світ своїх вихованців. Без творчого контакту з учнями, без уміння спертися на їх активні сили не може бути справжнього вчителя-майстра.

ВАЖЛИВІ ПЕРЕДУМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УРОКУ

А. Д. БОНДАР,
кандидат педагогічних наук
(НДІП УРСР)

Успішне здійснення завдань, поставлених Комуністичною партією перед школою, вимагає дальшого поліпшення всієї навчально-виховної роботи і насамперед піднесення ефективності уроку. Вирішальним у цій справі є педагогічна майстерність учителя, його розумові і моральні якості, рівень теоретичної і методичної підготовки, любов його до педагогічної справи. Підвищення якості навчання і виховання дітей, молоді насамперед залежить від рівня підготовки педагогічних кадрів, правильної розстановки і використання їх у школі.

В зв'язку з цим особливого значення набуває насамперед питання створення в кожній школі тривалого, працездатного колективу педагогів. Тепер є всі можливості до того, щоб учителі працювали в основному за одержаною в вузі спеціальністю. При комплектуванні педагогічних колективів шкіл органам народної освіти потрібно враховувати завдання, що стоять перед школою на даному етапі, місцеві умови та індивідуальні особливості кожного учителя. «Колектив педагогів, — говорив Макаренко, виходячи з свого досвіду, — повинен бути дібраний не невипадково, а утворений розумно» (А. С. Макаренко, Твори, т. 5, «Радянська школа», 1954, стор. 165).

Необхідно всебічно поліпшувати методичну роботу в школах, райо-

нах, областях. Тепер основною формою її, відповідно до вказівок Міністерства освіти УРСР, має бути систематична самостійна робота вчителя над підвищенням свого ідейно-політичного рівня, ділової кваліфікації і педагогічної майстерності. Ця робота повинна включати: вивчення творів класиків марксизму-ленінізму з питань навчання і комуністичного виховання підростаючого покоління; вивчення праць великих вітчизняних і зарубіжних педагогів, радянської педагогічної літератури, а також літератури з свого фаху; систематичне читання художніх творів, газет і журналів (включаючи педагогічні видання); опрацювання одного з питань теорії, практики або методики навчання і виховання в радянській школі, підготовка доповіді, статті тощо.

Деякі керівники шкіл і відділів народної освіти вважають, що самостійна робота вчителя над собою — справа його особиста. Нічого й доводити неправильність такої думки. Цією роботою слід завжди цікавитися, її необхідно організувати і спрямовувати.

Добре, наприклад, поставлена самостійна робота педагогів у 126 середній школі м. Харкова, де директором працює Заслужена вчителька школи УРСР Н. В. Самойлик. За планом методичної роботи кожний вчитель самостійно або в спів-

дружності з іншими учителями працює над тим чи іншим питанням, пов'язаним з поліпшенням якості навчання і виховання дітей. Він заздалегідь складає список тієї літератури, яку він вивчатиме при опрацюванні даного питання. Дістати цю літературу допомагає вчителю школа через свою або інші бібліотеки.

Керівники школи, партійна і профспілкова організації цікавляться особистими бібліотеками вчителів, допомагають поповнювати їх новими книжками, вивчають систему роботи педагога над літературою. В добре обладнаному шкільному педагогічному кабінеті регулярно організуються виставки книг, вившуються списки нової літератури, придбаної шкільною бібліотекою. В ньому можна не тільки прочитати необхідну книгу чи статтю, а й більш детально ознайомитися з вимогами і порадами керівників школи щодо підготовки і проведення уроків, з кращим досвідом своїх товаришів, що зібраний тут у вигляді схем, методичних розробок, наочних посібників, виставок тощо. Все це творчо використовують учителі в своїй роботі, і на цій основі поліпшується якість навчання та виховання школярів, уроки проводяться на високому організаційному, науковому і методичному рівні. Позитивний досвід цілеспрямованого керівництва самостійною роботою над собою вчителів 126 середньої школи м. Харкова заслуговує на всемірне поширення.

Самостійна праця вчителя над підвищенням своєї кваліфікації і педагогічної майстерності має тісно пов'язуватися з тією роботою, яка проводиться в школі по лінії педагогічної ради, методичних об'єднань і предметних комісій, а також районного відділу народної освіти і обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів. При цьому треба дбати про те, щоб методична робота в кожній школі проводилася не формально, а творчо.

Ознайомлення з діяльністю деяких педагогічних колективів приводить іноді до такого висновку: формально в школі з методичною

роботою все в порядку. Створені і регулярно працюють методичні об'єднання, вчителі готують доповіді і виступають з ними на засіданнях, упорядкована вся документація, та користі від цього мало. Чому так буває? Тому, що в такій школі усе підпорядковане формі, обов'язку, а не справжньому бажанню поліпшити справу.

Усуненню цього недоліку сприятиме вивчення і поширення кращого досвіду окремих учителів школи, особистий приклад директора і завуча, розгорнута критика і самокритика на засіданнях педагогічної ради, методичному об'єднанні, виробничій нараді тощо. Але навчання педагогів того, як саме слід проводити уроки, повинно бути на першому плані серед інших форм роботи з педагогічним колективом школи.

Заслуговує на увагу організація методичної роботи у 4 середній школі м. Чернівці. Керівники школи і методичних об'єднань, предметних комісій, відвідуючи уроки, звертають увагу на підготовку вчителів до уроків, на чіткість їх організації, методику проведення. На матеріалах досвіду роботи своєї школи кращі вчителі підготували і прочитали доповіді на теми: «Методи навчання в радянській школі і правильний їх вибір учителем», «Організація і методика перевірки знань, умінь і навиків учнів», «Методика повторення вивченого матеріалу» та ін. У педагогічному колективі школи виховується нетерпність до посередніх і поганих уроків і всемірно поширюється передовий педагогічний досвід. Цьому допомагає, зокрема, вміла організація і проведення відкритих уроків і взаємного відвідування їх учителями. Відкриті уроки в школі проводяться, як правило, досвідченими вчителями і з найважливіших тем (один учитель дає 1—2 відкритих уроки на рік). Такі уроки широко обговорюються, а матеріали відповідно оформлюються і зберігаються в шкільному педагогічному кабінеті.

Важлива роль у підвищенні ефективності уроку належить педагогічній раді, яка повинна ставити й об-

говорювати найактуальніші питання навчання і виховання для даної школи, даного педагогічного колективу, наприклад, питання теорії уроку (вимоги до уроку в радянській школі), вивчення і використання на практиці передового педагогічного досвіду, стан успішності учнів окремих класів тощо. Особливої уваги заслуговує постановка на засіданнях педради доповідей директора або завуча школи, в яких вони аналізують відвідані ними уроки за відповідний відрізок часу. Такий аналіз, якщо він вдало проведений, дає дуже багато для висвітлення передового педагогічного досвіду в колективі школи, виявлення недоліків, сприяє виробленню єдиних вимог до підготовки і проведення уроків.

Цікавою формою роботи є організація і проведення «педагогічних серед», що практикується в 10 середній школі м. Сімферополя (директор Л. Т. Смунов). На цих «середях» лише в 1957/58 навчальному році були розглянуті такі питання майстерності учителя, як «Опитування учнів», «Методика навчання» та ін. Тематика кожної «середі» (вони проводяться один раз на місяць) відома наперед, що дає можливість учителям серйозно до неї підготуватись — зробити доповідь на дану тему або виступити в обговоренні її.

Ось, наприклад, як пройшла одна з «педагогічних серед», присвячена методиці і техніці підготовки вчителя до уроку. Спочатку було заслухано доповідь досвідченого педагога. Далі кілька вчителів початкових і старших класів розповіли про те, як вони готуються до уроків. Було також заслухано повідомлення місцевому про результати ознайомлення з особистими бібліотеками окремих педагогів. Товариші, яким було доручено вивчити стан поурочного планування в школі, виступили з аналізом планів. Вони ж зачитали, пояснили і обґрунтували єдині вимоги до поурочного планування і дали рекомендації його схему. В результаті обговорення цих документів і внесення до них доповнень та виправлень вони були

схвалені і рекомендовані для практичного використання. Таким чином, всі більш-менш важливі питання проходять дві стадії: стадію дискусії і стадію загального схвалення і обов'язкового запровадження. Так, у школі були обговорені питання підготовки і проведення першого уроку, запобігання неуспішності учнів, обліку їх знань, умінь і навичок, єдиних вимог до усних і письмових відповідей, виконання у школі єдиного орфографічного режиму тощо та прийняті відповідні рішення з цих питань.

Для прикладу наведемо окремі рекомендації, які були прийняті в результаті обговорення питання про запобігання неуспішності учнів. В цих рекомендаціях указується, що в перші дні навчання вчитель повинен шляхом фронтального опитування і проведення письмових робіт виявити прогалини в знаннях учнів. Треба подбати, щоб учні, які не встигають або відстають у навчанні, сиділи на перших партах, разом з класним керівником необхідно стежити за роботою таких учнів, систематично перевіряти і оцінювати їх знання. Далі рекомендується кожному учневі, який відстає, завести зошити для індивідуальних завдань, куди записувати додаткові завдання вчителів, причому педагоги мають систематично перевіряти виконання цих завдань. Кожний учитель повинен частіше опитувати невстигаючих учнів на всіх етапах уроку, звертати увагу на те, як вони працюють, систематично цікавитися їх роботою вдома, тим, яку вони одержують допомогу від старших і батьків тощо.

Рекомендації 10 середньої школи м. Сімферополя варті уваги, хоч, звичайно, їх можна і треба удосконалювати. Головним змістом їх є висока вимогливість учителів до себе і до своїх учнів, щоденна праця з дітьми, які з тієї чи іншої причини відстають у навчанні. Така система роботи з учителями вимагає від кожного з них невпинного поліпшення праці, піклування про успіх своїх товаришів і всього колективу.

Важливим фактором піднесення

ефективності навчально-виховної роботи в школі є планування, серйозна підготовка вчителів до уроку, проведення його на високому ідейно-політичному, науковому і методичному рівні.

Пристаючи до вивчення чергової теми, кожен учитель повинен серйозно продумати і завчасно спланувати систему уроків по темі. Таке планування потрібне насамперед для того, щоб запобігти шаблону в побудові уроків, широко використати різні їх типи і структуру, найдоцільніші методи проведення занять, активізувати роботу учнів. Лише за цих умов можна, як на це правильно вказують автори «Дидактики» М. А. Данилов і Б. П. Єсіпов, розгорнути зміст теми в строго логічному плані, забезпечити правильний розвиток процесу навчання, цілеспрямовано провести вивчення конкретного матеріалу і роботу над засвоєнням узагальнень, правила і вправ у його застосуванні.

Плануючи систему уроків з теми (підтеми), вчитель має визначити тему кожного уроку, а також мету, короткий зміст, завдання додому; встановити, який фактичний матеріал він буде вивчати на тому чи іншому уроці, коли він проводитиме практичні і лабораторні роботи (якщо такі потрібні), екскурсії, підсумкову чи контрольну роботу.

Продумане планування системи уроків полегшує поурочне планування. При складанні плану кожного уроку зокрема визначається основна мета уроку, його структура, зміст, методи і прийоми роботи вчителя і учнів, форми організації роботи класу в кожній частині уроку, питання, які будуть задані учням під час перевірки домашніх завдань і закріплення вивченого, практичні роботи на уроці і завдання додому (що і як слід виконати).

Для того, щоб скласти хороший поурочний план, необхідно провести відповідну підготовчу роботу. Ця підготовка є творчою діяльністю вчителя над цілим комплексом питань і фактичним матеріалом. Кожний педагог, який би предмет він не викладав, повинен багато і вдум-

ливо працювати над програмою (включаючи і пояснювальну записку) і календарним планом, підручником, методичною літературою, над вибором методів і прийомів навчання.

Один з дореволюційних педагогів слушно вказував, що «зразковий урок може бути лише як продукт творчої підготовки вчителя, його любові до справи, досвіду, енергії». (А. Анастасьєв, Основи успішного обучения. Казань, 1902, стор. 163).

Якість уроку залежить значною мірою від його організації, від того, як чітко розпочинається урок, які вимоги ставить учитель до себе і до учнів під час перевірки домашніх завдань, викладу нового матеріалу тощо. Для цього вчителю необхідно виробити певну «техніку» в проведенні окремих етапів уроку, у визначенні своєї поведінки в тих чи інших випадках.

Зрозуміло, що вироблення такої педагогічної «техніки» не виключає, а передбачає використання різноманітних методів і прийомів навчання, різних видів діяльності учнів. Вибір методу, як справедливо зауважує Е. Я. Голант у своїй книзі «Методы обучения в советской школе» (Учпедгиз, 1957, стор. 143), визначається багатьма факторами і серед них — перш за все змістом навчального матеріалу, віковими особливостями учнів, оточенням і станом обладнання школи.

Візьмемо для прикладу урок з ботаніки в 5 класі на тему «Живлення рослин з ґрунту». Більшість учителів подає матеріал, в основному, шляхом усного викладу і бесіди. Іноді користуються таблицями. І це не тому, що вони інакше не хочуть його проводити: часто обмеженість методів визначається бідністю навчально-матеріальної бази школи.

А ось як провела цей урок досвідчена вчителька 130 середньої школи м. Києва О. А. Поліщук. Готуючись до проведення уроку, вона добре вивчила програму і підручник, переглянула фактичний матеріал з теми в методичній літературі, разом з лаборантом і учнями віді-

брала наочні посібники: таблиці, прилад для демонстрації всмоктування коренями води і мінеральних солей, зразки добрив, відповідний кінофільм. За планом уроку учні повинні були з'ясувати і вивчити такі питання: 1) Всмоктування коренями води і мінеральних солей; 2) Види добрив (органічні і мінеральні); 3) Підживлення рослин; 4) Поливання рослин; 5) Розпушування ґрунту.

Зайшовши в клас і запитавши, хто відсутній і хто не виконав домашніх завдань, учителька зразу ж приступила до опитування учнів. Перед ними були поставлені такі запитання: Яке значення мають кореневі волоски в житті рослин? (розповісти, використавши таблицю); Яку роль відіграють судини кореня? (теж саме). Викликані школярі відповідали жваво, користувались таблицями, що висіли біля дошки, наводили приклади. Їх відповіді за вимогою вчительки доповнювалися з місця. На опитування двох учнів було витрачено 9 хвилин. Стисло підбивши підсумки вивченого, О. А. Поліщук оголосила нову тему і повідомила про те, що саме треба вивчити на даному уроці. Тему уроку було записано на дошці. Потім вона ознайомила учнів з приладом для демонстрування всмоктування коренями рослини води і мінеральних солей і сказала: «Зверніть увагу, діти, на рівень води в тоншій трубці. Цей рівень ми зафіксуємо, приклеївши смужку кольорового папірця».

Під час подачі нового матеріалу вчителька користувалась таблицями, приладами, колекцією добрив, зверталась до досвіду учнів. На вивчення нової теми було витрачено всього 15 хвилин. Після цього діти протягом 12 хвилин дивилися кінофільм на тему уроку. По ходу демонстрування фільму О. А. Поліщук звертала увагу учнів на той чи інший кадр, при потребі доповнювала диктора. Діти з захопленням дивились те, що їм треба було засвоїти.

Закінчився фільм, треба було підбивати підсумки. Учителька взяла прилад з рослиною в руки і сказа-

ла: «Зверніть увагу тепер на рівень води в трубці. Бачите, як багато води всмоктала рослина!» Дослід вчительці вдался. Далі запитаннями, які вчителька заздалегідь сформулювала в плані уроку, матеріал був добре закріплений. Додому було задано: 1. Вивчити § 20 підручника. 2. Посадити дома дві однакові рослини. Одну з них тільки поливати водою, а другу поливати і додавати добрив. Спостерігати за розвитком рослин.

Як видно з короткого опису заняття, вчителька вдало використала на уроці різні методи навчання і серед них метод усного викладання, метод бесіди, демонстрування таблиць, приладу і кінофільму. Все це сприяло підвищенню інтересу, уваги і активності дітей, свідомому засвоєнню ними фактичного матеріалу. Після такого уроку учням мало залишилося для самостійного засвоєння. Вони майже все вивчили на уроці.

Велика роль у підвищенні ефективності уроку належить керівникам шкіл і відділів народної освіти. Контроль за уроками можна проводити ефективно при перевірці роботи вчителя, при перевірці стану викладання окремого предмета і роботи класу.

Директор (завідуючий) і завуч зобов'язані так організувати контроль в школі, щоб робота кожного вчителя систематично перевірялась. Уроки одних вчителів слід відвідувати більше, інших — менше, але знати роботу кожного вчителя на уроці треба обов'язково. Уважне спостереження за навчально-виховним процесом, серйозна підготовка контролюючого до бесіди з учителем дасть можливість зробити необхідний аналіз уроку, надати дійової допомоги вчителю в поліпшенні роботи з учнями. При цьому необхідно звертати увагу на майстерність вчителя, на його «техніку» в проведенні окремих етапів уроку, на безумовне виконання тих вказівок, які давались учителями при відвідуванні його попередніх уроків. При аналізі уроку треба насамперед вказати на те позитивне, що є в роботі вчителя (з метою за-

кріплення і удосконалення), відмітити недоліки і вказати шляхи їх усунення (вивчення відповідної літератури, перебудова системи підготовки до уроків, відвідування уроків інших учителів і т. д.).

Виявити стан викладання предмета, специфічність підготовки і проведення уроків з даного предмета, якість знань, умінь і навичок учнів, зробити порівняння якості уроків у різних вчителів — такі основні завдання контролю за викладанням окремих предметів у школі. В багатьох школах республіки систематично перевіряється стан викладання української і російської мови, математики, фізики, хімії, біології та інших предметів. До цієї справи залучаються партійні і профспілкові організації, методичні об'єднання, педагогічний актив. Практика показує, що на протязі навчального року, при умілій організації контролю, можна досить ґрунтовно перевірити стан викладання всіх предметів у школі. План перевірки здебільшого передбачає такі питання: за якими програмами і підручниками вивчається предмет в кожному класі; знання вчителями програми, пояснювальної записки до неї, підручників і нової методичної літератури з даного предмета; планування та виконання планів; відвідування уроків кожного вчителя (уроків по темі в одному класі і ряду уроків в інших класах); аналіз позаурочної роботи з учнями; перевірка зошитів і щоденників учнів, системи практичних, лабораторних, контрольних робіт і екскурсій; перевірка якості знань,

умінь і навичок учнів шляхом усного їх опитування і проведення письмових контрольних робіт. Обговорення результатів перевірки на педагогічній раді, виробничій нараді чи на методичному об'єднанні сприяє з'ясуванню позитивних і негативних фактів у викладанні даного предмета, виробленню єдиних вимог до учителів і учнів, вимог до уроків.

Роботу окремих класів можна перевірити, лише відвідавши всі уроки в цих класах на протязі кількох днів. Як показує досвід, це дає можливість з'ясувати такі важливі питання, як організація навчально-виховної роботи на уроках окремих учителів, активність учнів на різних уроках, ефективність уроків, якість знань, умінь і навичок учнів з різних предметів і ряд інших питань. За результатами перевірки можна буде порівняти роботу вчителів, відібрати все краще в їх практиці для популяризації, піддати гострій критиці недоліки і виробити заходи до їх усунення.

Отже, важливими передумовами дальшого піднесення ефективності навчально-виховної роботи і насамперед уроку в нашій школі є розв'язання питань правильного добору і розстановки педагогічних кадрів, поліпшення їх ділової кваліфікації і педагогічної майстерності, вміле керівництво і контроль за роботою кожного учителя на уроці, за системою уроків. Це завдання має бути в центрі уваги органів народної освіти, керівників шкіл, усієї педагогічної громадськості нашої республіки.

ДБАТИ ПРО ЯКІСТЬ ВСІХ ЕТАПІВ УРОКУ

П. А. ГОРБАТИЙ,

Заслужений учитель школи УРСР

Якість уроку залежить насамперед від підготовленості вчителя до нього. Можна вказати на два види підготовки до занять: один — це поточна безпосередня підготовка вчителя до кожного уроку (добір прикладів, задач, наочних посібників, складання плану тощо) і другий —

систематична робота над підвищенням своєї кваліфікації.

Досвідчені вчителі підготовку до роботи в наступному навчальному році починають відразу ж після закінчення навчання. Вони ретельно аналізують всі зауваження, занотовані до робочих планів, щоденників